

Ενεργή πολιτειότητα στον κυβερνοχώρο

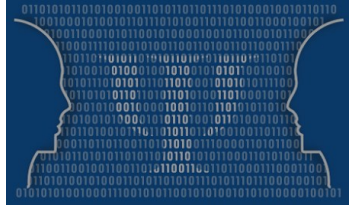
ΚΒΨ121: Θέματα Κοινωνικής
Ψυχολογίας στον Κυβερνοχώρο Β΄

ΠΜΣ «Κυβερνοψυχολογία»

Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

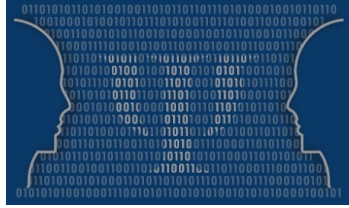
Εαρινό εξάμηνο 2024-2025

Βασίλης Παυλόπουλος
Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ
vpavlop@psych.uoa.gr

Ενεργή πολιτειότητα: Γιατί έχει σημασία;

- Η συμμετοχή στα κοινά και στην πολιτική έχει ιδιαίτερη σημασία στις σύγχρονες κοινωνίες:
 - Οι ειδικοί ανησυχούν για την αυξανόμενη αποχή των νέων από τις εκλογές και άλλες παραδοσιακές μορφές πολιτικής έκφρασης (Putnam, 2000).
 - Οι κριτικοί επιστήμονες επισημαίνουν τον ελιτίστικο χαρακτήρα της επικρατούσας πολιτικής, ο οποίος οδηγεί ορισμένες ομάδες –π.χ. μετανάστες, νέοι– σε πολιτικό αποκλεισμό (Cammaerts et al., 2014).
- Οι κοινωνίες αντιμετωπίζουν βαθιές αλλαγές που απονομιμοποιούν τους πολιτικούς θεσμούς. Ενδεικτικά: η άνοδος της ακροδεξιάς και η ριζοσπαστικοποίηση (Mudde, 2016), το προσφυγικό ζήτημα (Maricut, 2017), η οικονομική κρίση (Hatton, 2016), οι ανισότητες (Kuhn et al., 2016), η πανδημία COVID-19 (Borbáth et al., 2021) και οι νέοι δίαυλοι κοινωνικής διασύνδεσης (Ruess et al., 2021).

Ενεργή πολιτειότητα: Τι είναι;

- Η ενεργή πολιτειότητα (active citizenship) ορίζεται διαφορετικά μεταξύ επιστημονικών κλάδων και επιστημολογικών προσεγγίσεων (κανονιστική vs. κριτική).
- Στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία, ο όρος *civic engagement* νοείται ως ευρύτερος από τον όρο *political participation*, τον οποίο περιέχει.
- Η *συμμετοχή στα κοινά* (civic engagement) αναφέρεται στο «πώς οι ενεργοί πολίτες λαμβάνουν μέρος στη ζωή της κοινότητας για να βελτιώσουν τις συνθήκες και να διαμορφώσουν το μέλλον της» (Adler & Goggin, 2005).
- Η *πολιτική συμμετοχή* (political participation) ενσωματώνει «ενέργειες ή δράσεις των πολιτών με σκοπό να επηρεάσουν τις πολιτικές εξελίξεις σε μια κοινωνία» (Teorell et al., 2007). Ενίοτε ταυτίζεται λανθασμένα με την εκλογική συμπεριφορά...
 - ...όμως η ψήφος αποκλείεται όταν μελετάμε πολίτες κάτω των 17-18 ετών ή/και μειονοτικές ομάδες, όπως οι μετανάστες.

Μια συμπεριληπτική τυπολογία της πολιτικής συμμετοχής (Ekman & Amna, 2012)

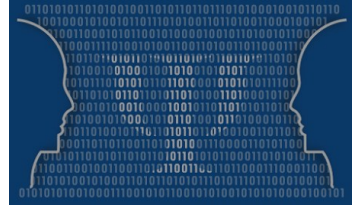
Επίπεδο ανάλυσης	Πολιτική αδράνεια (μη συμμετοχή)		Λανθάνουσα συμμετοχή στα κοινά		Έκδηλη πολιτική συμμετοχή		
	Παθητική	Ενεργητική	Ενδιαφέρον	Δράση	Συμβατική	Ακτιβισμός	
						Σύννομος	Παραβατικός
Ατομικό	Μη συνειδητή αποχή, αδιαφορία	Σκόπιμη αποχή, έκφραση δυσανεπείας	Συμμετοχή σε πολιτικές συζητήσεις	Ενημέρωση, ανακύκλωση, δωρεές	Συμμετοχή στο εκλέγειν και εκλέγεσθαι	Υπογραφή διαμαρτυρίας, μποϊκοτάζ	Ατομικές επιθέσεις με πολιτικό κίνητρο
Συλλογικό	Λανθάνουσα απολιτική νοοτροπία	Εναλλακτικός (μη πολιτικός) τρόπος ζωής	Ένταξη σε σύλλογο ή ιδεολογία	Εθελοντισμός, κοινωνική εργασία	Ένταξη σε κόμμα ή συνδικαλισμό	Συμμετοχή σε διαδήλωση ή απεργία	Καταλήψεις, συλλογική πολιτική βία

Προσαρμογή της τυπολογίας πολιτικής συμμετοχής στον κυβερνοχώρο

Επίπεδο ανάλυσης	Πολιτική αδράνεια (μη συμμετοχή)		Λανθάνουσα συμμετοχή στα κοινά		Έκδηλη πολιτική συμμετοχή		
	Παθητική	Ενεργητική	Ενδιαφέρον	Δράση	Συμβατική	Ακτιβισμός	
						Σύννομος	Παραβατικός
Ατομικό	Αδιαφορία για online πολιτικό περιεχόμενο	Online έκφραση πολιτικής δυσaráσκείας	Συμμετοχή σε πολιτικά chat, forums	Ηλεκτρονικές δωρεές, fundraising	Συμμετοχή σε ηλεκτρονικές ψηφοφορίες	Συμμετοχή σε petitions, αποστολή email	Διενέργεια κυβερνο- επιθέσεων
Συλλογικό	Λανθάνουσα αποφυγή πολιτικών social media	Συνειδητή αποφυγή πολιτικών social media	Εγγραφή σε social media κοινωνικών σκοπών	Αναρτήσεις σε social media κοινωνικών σκοπών	Εγγραφή σε social media πολιτικών σκοπών	Ανάρτηση ή διακίνηση πολιτικού περιεχομένου	Υποκίνηση πολιτικής βίας μέσα από τα social media

Επιπτώσεις των ψηφιακών μέσων στην πολιτική συμμετοχή: θετικό πρόσημο

- Οι διαδικτυακές πλατφόρμες έχουν γίνει σημαντικά εργαλεία για όλο το φάσμα των πολιτικών δράσεων, από κινηματικές πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών μέχρι οργανωμένες προεκλογικές εκστρατείες (Hindman, 2009).
- Το διαδίκτυο διευρύνει σε πρωτοφανή έκταση τη γνώση και την ενημέρωση πάνω σε πολιτικά ζητήματα, ενισχύοντας την πολιτική αυτοαποτελεσματικότητα και την πολιτική δέσμευση των πολιτών (Oser et al., 2022).
- Η ψηφιακή δημόσια σφαίρα, ως εικονικό πεδίο της κοινωνικής ζωής όπου η κοινή γνώμη διαμορφώνεται, προσφέρει θεωρητικά απεριόριστη πρόσβαση και ελεύθερη έκφραση στο σύνολο των πολιτών πέρα από τον έλεγχο των κυβερνήσεων ή άλλων οργανωμένων συμφερόντων (Castells, 2015).
 - Τα παραπάνω αναζωογονούν τη δημοκρατική κουλτούρα εφόσον δίνουν τη δυνατότητα στους πολίτες να εκφραστούν και να διαμαρτυρηθούν ατομικά ή συλλογικά, σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο (Earl & Kimport, 2011).

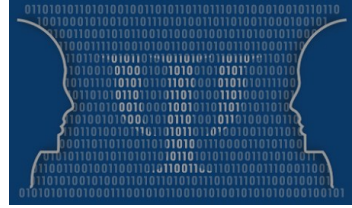
Επιπτώσεις των ψηφιακών μέσων στην πολιτική συμμετοχή: αρνητικό πρόσημο

- Το διαδίκτυο μπορεί να αποτελέσει την πηγή ψευδών ειδήσεων, παραπληροφόρησης και προπαγάνδας, η οποία διαδίδεται ταχύτατα υποσκάπτοντας τις δημοκρατικές διαδικασίες (Woolley & Howard, 2018). Αυτές απειλούνται από κυβερνοεπιθέσεις, εισβολές και απόπειρες εξαπάτησης (Kreiss, 2014).
- Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι το διαδίκτυο εξακολουθεί να αντανακλά τις διακρίσεις, τις ανισότητες και τον κοινωνικό αποκλεισμό σε βάρος μειονοτικών ομάδων που υπάρχουν στην παραδοσιακή δημόσια σφαίρα (Nakamura, 2008).
- Οι αλγόριθμοι των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ενδέχεται να ενισχύουν υπάρχουσες προκαταλήψεις κατακερματίζοντας έτσι την κοινή γνώμη και πολλαπλασιάζοντας τις ακραίες απόψεις (Pariser, 2011).
- Το διαδίκτυο εισάγει μία νέα μορφή ανισότητας: το ψηφιακό χάσμα (Warschauer, 2003). Αυτό δεν αφορά μόνο τον ψηφιακό εγγραμματισμό, αλλά και τους τρόπους αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών.

Ψηφιακά μέσα και πολιτική συμμετοχή:

Δύο σημαντικά ερωτήματα

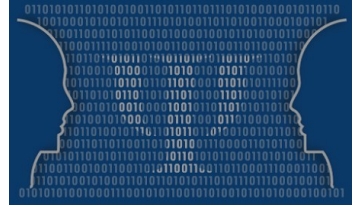
- Ποια είναι η διαχρονική τάση όσον αφορά τη σχέση της χρήσης ψηφιακών μέσων με τη συμμετοχή στα κοινά και την πολιτική;
 - Η Boulianne (2020), σε μετα-ανάλυση 300 ερευνών εντός 20 ετών, διαπίστωσε ένα μοτίβο δεικτών θετικής συσχέτισης, οι οποίοι εξελίσσονται διαχρονικά από πολύ χαμηλοί σε ισχυρότεροι και πιο ουσιαστικοί.
- Διαφοροποιούνται ποιοτικά τα ψηφιακά μέσα από τα παραδοσιακά μέσα όσον αφορά τη σχέση τους με τη συμμετοχή στα κοινά και την πολιτική;
 - Οι Oser et al. (2022), σε πολυεπίπεδη μετα-ανάλυση 48 ερευνών, εντόπισαν θετική συσχέτιση της πολιτικής αυτοαποτελεσματικότητας και με τους δύο τύπους μέσων. Ωστόσο, ενώ η σχέση της πολιτικής αυτοαποτελεσματικότητας με τα παραδοσιακά μέσα παρουσίασε διακύμανση μεταξύ κοινωνιών, η σχέση της με τα ψηφιακά μέσα παρέμεινε σχετικά σταθερή.

Έρευνες για τις επιπτώσεις των ψηφιακών μέσων στην πολιτική συμμετοχή στην Ελλάδα

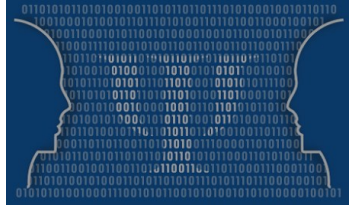
- Οι Milioni et al. (2019) μελέτησαν την πλαisiώση του δημοψηφίσματος από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης το 2015 και διαπίστωσαν ότι αυτά είχαν σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση των πολιτών και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης.
- Σε μια διευρυμένη οπτική, η Michailidou (2017) και οι Hänska & Bauchowitz (2019) ανέλυσαν τη δραστηριότητα στο Twitter γύρω από τις διαπραγματεύσεις για το τρίτο μνημόνιο στην Ελλάδα και επισήμαναν την ανάδυση μιας υπερεθνικής δημόσιας σφαίρας με ευρωπαϊκό προσανατολισμό.
- Οι Dahl et al. (2018) και οι Macek et al. (2018), συγκρίνοντας δείγματα εφήβων και αναδυόμενων ενηλίκων από διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες, βρήκαν ότι οι νέοι στην Ελλάδα ανέφεραν αυξημένα επίπεδα πολιτικής αποξένωσης και ανομίας, καθώς και μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στα διαδικτυακά μέσα ενημέρωσης έναντι των παραδοσιακών μέσων (εφημερίδες, τηλεόραση, ραδιόφωνο).

Έρευνες για τις επιπτώσεις των ψηφιακών μέσων στην πολιτική συμμετοχή στην Ελλάδα

Ορισμένες γενικές διαπιστώσεις:

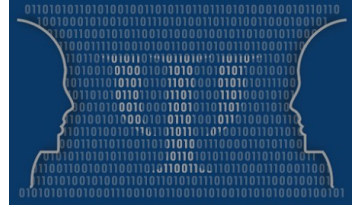
- Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επηρεάζουν τις πολιτικές πεποιθήσεις των νέων, ωστόσο η συμμετοχή τους στην πολιτική δεν είναι πάντα ενεργητική.
- Οι νέοι μπορεί να χρησιμοποιούν τα ψηφιακά μέσα για ενημέρωση και για την επίτευξη συλλογικών διεκδικήσεων, αλλά συγχρόνως και για αποστασιοποίηση από την πολιτική πραγματικότητα.
- Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν τη δυνατότητα να ενδυναμώσουν την πολιτική συμμετοχή με διαφορετικούς τρόπους (π.χ. προώθηση μεγάλης κλίμακας δράσεων, αύξηση της ορατότητας συλλογικοτήτων, δημιουργία πολιτικών αφηγήσεων), ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του οικοσυστήματος κάθε ψηφιακής πλατφόρμας.
- Η σχέση μεταξύ νεολαίας και ψηφιακών μέσων είναι πολύπλοκη και επηρεάζεται από κοινωνικοοικονομικούς και πολιτισμικούς παράγοντες.

Περιορισμοί και προοπτικές

- Η έρευνα για την ψηφιακή πολιτική συμμετοχή χαρακτηρίζεται από κενά και ελλείψεις που είναι συμβατά με το σχετικά περιορισμένο χρονικό εύρος των ερευνών, αλλά και το πεδίο μελέτης της ‘παραδοσιακής’ πολιτικής συμμετοχής (Friess et al., 2021).
 - Απουσιάζει μία θεωρία που να συνθέτει το περιεχόμενο, τους προβλεπτικούς παράγοντες και τα αποτελέσματα της χρήσης ψηφιακών μέσων στη συμμετοχή στα κοινά και την πολιτική.
 - Παρουσιάζονται ανακολουθίες και ασάφειες σε βασικούς όρους, όπως ψηφιακά μέσα, ψηφιακή συμμετοχή, διαδικτυακή πολιτική συμμετοχή, κ.ά.
 - Παραμένει υπό διερεύνηση κατά πόσο η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στο πεδίο της πολιτικής συμμετοχής λειτουργεί με παρόμοιες διεργασίες και μηχανισμούς όπως η χρήση παραδοσιακών μέσων ή απαιτεί την επεξεργασία νέων θεωρητικών και μεθοδολογικών εργαλείων για να γίνει κατανοητή.

Βιβλιογραφία

- Adler, R. P., & Goggin, J. (2005). What do we mean by “civic engagement”? *Journal of Transformative Education*, 3(3), 236-253. <https://doi.org/10.1177/1541344605276792>
- Borbáth, E., Hunger, S., Hutter, S. and Oana, I.-E. (2021), Civic and Political Engagement during the Multifaceted COVID-19 Crisis. *Swiss Polit Sci Rev*, 27: 311-324. <https://doi.org/10.1111/spsr.12446>
- Boulianne, S. (2020). Twenty years of digital media effects on civic and political participation. *Communication Research*, 47(7), 947–966. <https://doi.org/10.1177/0093650218808186>
- Cammaerts, B., Bruter, M., Banaji, S., Harrison, S., & Anstead, N. (2014). The myth of youth apathy: Young Europeans’ critical attitudes toward democratic life. *American Behavioral Scientist*, 58(5), 645-664. <https://doi.org/10.1177/0002764213515992>
- Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age* (2nd ed.). Polity.
- Dahl, V., Amnå, E., Banaji, S., Landberg, M., Šerek, J., Ribeiro, N., Beilmann, M., Pavlopoulos, V., & Zani, B. (2018). Apathy or alienation? Political passivity among youths across eight European Union countries. *European Journal of Developmental Psychology*, 15(3), 284-301. <https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1404985>
- Earl, J., & Kimport, K. (2011). *Digitally enabled social change: Activism in the Internet age*. MIT Press.
- Ekman, J., & Amna, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22, 283-300. <https://doi.org/10.2478/s13374-012-0024-1>
- Friess, D., Escher, T., Gerl, K., & Baurmann, M. (2021). Political online participation and its effects: Theory, measurement, and results. *Policy and Internet*, 13(3), 345–348. <https://doi.org/10.1002/poi3.270>
- Hatton, T. (2016). Immigration, public opinion and the recession in Europe. *Economic Policy*, 31(86), 205-246. <https://doi.org/10.1093/epolic/eiw004>
- Hindman, M. (2009). *The myth of digital democracy*. Princeton University Press.
- Hänska, M., & Bauchowitz, S. (2019). Can social media facilitate a European public sphere? Transnational communication and the Europeanization of Twitter during the Eurozone crisis. *Social Media and Society*, 5(3). <https://doi.org/10.1177/2056305119854686>
- Kalogeraki, S. (2021). Inequalities in young adults’ electoral and non-institutionalised modes of political participation in Greece: Similar or diverse patterns? In M. Giugni & M. Grasso (Eds.), *Youth and politics in times of increasing inequalities* (pp. 127–156). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-63676-0_6

Βιβλιογραφία

- Kreiss, D. (2014). *Prototype politics: Technology-intensive campaigning and the data of democracy*. Oxford University Press.
- Kuhn, T., van Elsas, E., Hakhversian, A., & van der Brug, W. (2016). An ever wider gap in an ever closer union: Rising inequalities and euroscepticism in 12 West European democracies, 1975–2009. *Socio-Economic Review*, 14(1), 27–45. <https://doi.org/10.1093/ser/mwu034>
- Macek, J., Macková, A., Pavlopoulos, V., Kalmus, V., Elavsky, C. M., & Šerek, J. (2018). Trust in alternative and professional media: The case of the youth news audiences in three European countries. *European Journal of Developmental Psychology*, 15(3), 340-354. <https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1398079>
- Maricut, A. (2017). Different narratives, one area without internal frontiers: Why EU institutions cannot agree on the refugee crisis. *National Identities*, 19, 161-177. <https://doi.org/10.1080/14608944.2016.1256982>
- Michailidou, A. (2017). Twitter, public engagement and the eurocrisis: More than an echo chamber?. In M. Barisione & A. Michailidou (Eds.), *Social media and European politics* (pp.241-266). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-59890-5_11
- Milioni, D., Spyridou, L., & Triga, V. (2018). The media's framing of the Greek bailout referendum: A crisis-inducing or a crisis-resolving mechanism? *Participations*, 20, 111-142. <https://doi.org/10.3917/parti.020.0111>
- Mudde, C. (2016). *On extremism and democracy in Europe*. Routledge.
- Nakamura, L. (2008). *Digitizing race: Visual cultures of the Internet*. University of Minnesota Press
- Oser, J., Grinson, A., Boulianne, S., & Halperin, E. (2022). How political efficacy relates to online and offline political participation: A multilevel meta-analysis. *Political Communication*, 39(5), 607–633. <https://doi.org/10.1080/10584609.2022.2086329>
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. Penguin.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Teorell, J., Torcal, M., & Montero, J. R. (2007). Political participation: Mapping the terrain. In J. W. Van Deth, J. R. Montero, & A. Westholm (Eds.), *Citizenship and involvement in European democracies: A comparative analysis* (pp. 334-357). Routledge.
- Warschauer, M. (2003). *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*. MIT Press
- Woolley, S. C., & Howard, P. N. (Eds.). (2018). *Computational propaganda: Political parties, politicians, and political manipulation on social media*. Oxford University Press.